

مطالعه تاثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه روستایی (مطالعه موردی: روستای اسدآباد شهرستان تربت حیدریه)

محمد حسن شربتیان^۱

استادیار جامعه شناسی، دانشگاه پیام نور، ایران

احمد بخارایی

استادیار جامعه شناسی، دانشگاه پیام نور، ایران

پویا طوافی

کارشناسی ارشد جامعه شناسی، دانشگاه پیام نور، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۴/۰۵/۱۵

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۰۳/۲۰

چکیده

سرمایه اجتماعی در برگیرنده ابعادی مانند (اعتماد، مشارکت و انسجام) از بعد اجتماعی ست. در غیاب سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست می‌دهند و امروزه در تحلیل‌های اجتماعی و اقتصادی پیرامون توسعه جوامع روستایی این پدیده نقش مهمی دارد. هدف از این نوشتار مطالعه سرمایه اجتماعی با تکیه بر منابع موجود در روستا اعم از (روابط انسانی، شبکه‌ها، نهادها و ساختارهای اجتماعی) است. مبانی نظری این پژوهش ترکیبی از نظریه پردازان جامعه شناس حوزه سرمایه اجتماعی اعم از (کلمن، پاتنام و بوردیو) است؛ که در مجموع وجود این پدیده را یکی از شرایط لازم برای پیشرفت توسعه پایدار جوامع از طریق اشاعه شاخص‌های اجتماعی چون (انسجام، مشارکت و اعتماد) در سطوح مختلف می‌دانند. روش تحقیق این پژوهش از نوع پیمایش و همبستگی بوده و جامعه آماری کلیه ساکنان ۱۸-۴۵ ساله روستای اسدآباد است، که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۱۴۰ نفر برآورد شده است. شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده؛ و بر اساس ابزار پرسشنامه خود محقق ساخته اطلاعات جمع‌آوری شده است. میزان آلفای کرونباخ ۰/۷۶ است؛ و با استفاده از نرم افزار ۲۲ SPSS و استفاده از آماره‌های توصیفی و استنباطی (رگرسیون و پیرسون و تحلیل مسیر) می‌توان نتیجه گرفت که بین شاخص‌های اجتماعی (مشارکت، انسجام و اعتماد) به عنوان ابعاد سرمایه اجتماعی با توسعه روستایی ارتباط معناداری وجود دارد. همچنین نتایج رگرسیون خطی چندمتغیره نشان داده که هر یک از ابعاد سرمایه اجتماعی مورد مطالعه رابطه معناداری را با توسعه روستایی دارند. همچنین تاثیر مستقیم و غیر مستقیم ابعاد سرمایه اجتماعی بر متغیر توسعه روستایی در تحلیل مسیر نشان داده که سرمایه اجتماعی به مقدار ۰/۶۸۲ واحد بر توسعه روستایی اثر مستقیم داشته است، همچنین از بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی اعتماد اجتماعی، بیشترین تأثیر و مستقیم بر توسعه روستایی اثر دارد و شاخص‌های انسجام و مشارکت اجتماعی بر توسعه روستایی اثر غیر مستقیم داشته است.

واژگان کلیدی: اسدآباد، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، توسعه روستایی، سرمایه اجتماعی، مشارکت اجتماعی

مقدمه

سرمایه اجتماعی^۲ عبارت است از ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی که می‌توانند حس همکاری و اطمینان را در میان افراد یک جامعه پدید آورند. امروزه بر جامعه‌شناسان ثابت شده که یکی از ابعاد مهم هر توسعه‌ای توجه به سرمایه‌های اجتماعی است؛ از این رو سرمایه اجتماعی، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های رشد و توسعه هر جامعه‌ای به شمار می‌آید.

انسان به‌طور ذاتی در تعامل با دیگران نیازهای خود را برطرف ساخته و گذران امور می‌کند. اثرات این کنش‌های متقابل در نقش آن‌ها تا حدی است که حذف آن، زندگی را غیرممکن می‌سازد؛ اما در این میان دانشمندان علوم اجتماعی با نگرشی کنجکاوانه در جوامع به شناسایی این کنش‌ها پرداخته و به مجموع عواملی پی برده‌اند که آن را سرمایه اجتماعی نامیده‌اند. «مفهوم سرمایه اجتماعی دربرگیرنده مفاهیمی همچون اعتماد، همکاری و همیاری میان اعضای یک گروه یا یک جامعه است که نظام هدفمندی را شکل می‌دهند و آن‌ها را در جهت دستیابی به هدف‌های ارزشمند هدایت می‌کند» (مبشری، ۱۳۸۷: ۲).

روستاها که بر اساس سیستم موجود در آن به‌صورت چهره به چهره ارتباط برقرار می‌کنند نیاز به وجود شاخص‌های سرمایه اجتماعی دارند تا بتوانند به توسعه مطلوب دست پیدا کنند. وقتی افراد با کمک هم و با مشارکت جمعی و اعتماد متقابل و همچنین ارزش‌ها و هنجارهای مشترک فعالیتی را انجام دهند به نتایج مطلوب خواهند رسید و با هدف توسعه به آن دست خواهند یافت.

وجود سرمایه اجتماعی در جوامع کشاورزی یکی از عوامل کلیدی توسعه پایدار روستایی^۳ محسوب می‌شود. بدون حد مطلوبی از این سرمایه هیچ‌کدام از ابعاد سه‌گانه اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی پایداری توسعه به‌طور کامل محقق نخواهد شد. لذا توجه به این موضوع مهم در مباحث توسعه پایدار، به‌ویژه توسعه پایدار کشاورزی و روستایی حائز اهمیت است (پاپ زن و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۵). سرمایه اجتماعی به‌عنوان حلقه مفقود شده در توسعه روستاها شناخته شده است و برای توسعه نیاز به وجود مؤلفه سرمایه اجتماعی است (احمدی فیروزجایی، و همکاران ۱۳۸۵: ۹۴).

هنوز بسیاری از عوامل موثر برخاسته از شاخص‌های شفاف توسعه پایدار در بسیاری از مناطق روستایی در ایران وجود ندارد و زمینه ایجاد آن‌ها نیز بدون برنامه‌ریزی‌های منسجم فراهم نخواهد شد. از اینرو، می‌توان گفت که تاکنون راهکارهای اجرایی توسعه پایدار مورد غفلت قرار گرفته‌اند. در شرایط نبود برنامه‌ای منسجم برای ایجاد عواملی موثر در توسعه پایدار روستاها که برخاسته از شاخص‌های توسعه پایدارند، در قالب چالشی اصلی رویاروی توسعه پایدار، اغلب این تصور در اذهان عمومی ایجاد شده که توسعه واژه‌ای انتزاعی و دور از واقعیت است (کریم و هاشمی، ۱۳۸۸: ۵).

^۲ Social Capital.

^۳ Sustainable Rural Development

برای رسیدن به توسعه پایدار روستایی، توجه به چند مؤلفه اساسی در دستور کار نشت سران زمین قرار گرفته است که انسان در رأس آنها قرار دارد؛ این مؤلفه‌ها عبارتند از: ۱) انسان (تأکید بر رفتار اجتماعات محلی) ۲) محیط زیست (عناصر بوم شناختی پایه) ۳) زنان (به مثابه نیمی از جمعیت) ۴) کودکان و نوجوانان (تصمیم‌گیرندگان آینده جامعه) ۵) فرهنگ (نگرش، رفتار و ارزش‌های معنوی) ۶) آموزش (فرایندهای توانمند سازی) ۷) امنیت (اجتماعی و غذایی و...) ۸) مشارکت (در تصمیم‌گیری، اجرا، نظارت و منافع). توسعه با مبانی پیچیده‌ای که با خود به همراه دارد، سال‌هاست که در ادبیات جهانی مطالعه می‌شود. توسعه روستایی^۴ هم به عنوان یکی از مباحث توسعه با چالش‌های فراوانی روبرو است. یکی از این چالش‌ها عدم توجه به سرمایه اجتماعی موجود در بین روستائیان است که به صورت هزاران خرده فرهنگ در پهنه جغرافیایی کشور گسترده شده است و شناخت آن روند برنامه‌ریزی برای توسعه روستایی را برای متخصصان مربوطه تسهیل و مشارکت روستائیان را در اجرای بهتر برنامه به همراه دارد (همان: ۷).

روستاها یکی از مهم‌ترین عناصر ساختار اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و نهادی سکونت‌گاه‌های انسانی کشور به شمار می‌روند که توجه به توسعه آنها در فرآیند توسعه ملی، بسیار اساسی و کلیدی است؛ زیرا روستاها به دلیل داشتن حجم عظیمی از منابع طبیعی و منابع انسانی کشور، نقش مهمی در برقراری تعادل‌های فضایی ایفا می‌کنند. به همین دلیل توجه به جایگاه روستاها در فرآیند برنامه‌ریزی‌های کلان ملی و تقویت جایگاه روستاها، می‌تواند کمک کننده و تسریع کننده روند توسعه ملی باشد. بنابراین ارزیابی مستمر برنامه‌ها برای تقویت هرچه بیشتر جایگاه روستا در فرآیند یادگیری از برنامه‌ها و توسعه ملی بسیار مهم است. برای ارزیابی برنامه‌ها، نیاز به شاخص‌ها و معیارهایی است که در رابطه با ابعاد توسعه پایدار به عنوان معیارهای تحلیل برنامه‌های توسعه ضروری هستند.

امروزه اهمیت سرمایه اجتماعی به منظور رسیدن به توسعه روستایی، موضوع رو به رشد بسیاری از مطالعات در سالیان اخیر است. شرط لازم برای پیشرفت هر جامعه‌ای به خصوص جوامع روستایی، توسعه همه جانبه، ایجاد روابط گرم، گسترش انسجام اجتماعی، بسط مشارکت اجتماعی و از همه مهمتر اعتماد متقابل (فرد، جامعه و دولت) است که این سازه‌ها از مولفه‌های سرمایه اجتماعی هستند. با این وجود ابهاماتی در ماهیت این پدیده، اهمیت آن مورد تأکید و تصدیق جهانی است و آن را یکی از مؤلفه‌ها و تعیین کننده‌های مهم توسعه روستایی قلمداد می‌کنند، اما شواهد حاکی از آن است که در برنامه‌ریزی‌های توسعه روستایی جامعه این مهم کمتر مورد توجه برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه روستایی بوده است. در واقع این خلأ در ادبیات توسعه روستایی ما آشکار است. جوامع روستایی با وجود شبکه‌های اجتماعی متنوع و روابط اجتماعی بیشتر رو در رو در یک موقعیت قویتر و محکم‌تری برای ایجاد و توسعه سرمایه اجتماعی قرار می‌گیرند. با توجه به اهمیت موضوع و مواردی که مطرح شد، این پژوهش در پی شناخت و بررسی وضع موجود شاخص‌هایی از سرمایه اجتماعی در نواحی روستایی است که در توسعه روستایی مؤثر است. به عبارتی، این پژوهش در پی تحلیل جامعه‌شناختی

مولفه‌های سرمایه اجتماعی بر گسترش توسعه پایدار روستایی است و به دنبال پاسخگویی به این سوال هستیم که سرمایه اجتماعی و شاخص‌های آن چه تأثیری بر توسعه روستایی دارد؟ و چه راهکارها و راهبردهایی را می‌توان برای ارتقاء شاخص‌های سرمایه اجتماعی در جامعه روستایی به صورت نهادینه و مستمر برنامه‌ریزی کرد.

ادبیات تحقیق

مطالعات انجام شده در زمینه سرمایه اجتماعی در فضای جغرافیایی روستاها و همچنین با توجه به نقش این سرمایه در توسعه روستایی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

وضعیت سرمایه اجتماعی در بین زنان روستایی سرپرست خانوار (رستمی و همکاران ۱۳۹۲) این پژوهش با توجه به اهمیت نقش سرمایه اجتماعی، در وضعیت اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی زندگی، وضعیت سرمایه اجتماعی زنان روستایی سرپرست خانوار را برحسب مؤلفه‌های آن تحلیل می‌کند. یافته‌ها بیانگر این است که «اکثر افراد موضوع مطالعه بی سواد یا کم سواد بوده‌اند و شغل و منبع درآمد مشخصی ندارند. بر این اساس، توجه و تکیه به سرمایه‌های غیر مادی یعنی سرمایه اجتماعی ابزار مفیدی در کاهش آثار فردی و اجتماعی به دست آمده از کاستی‌ها و کمبودهای ذکر شده خواهد بود. زنان روستایی سرپرست خانوار، به دلیل زن بودن و فقیر و بی سرپرست بودن، از ارتباطات و تعاملات و حضور در شبکه‌های اجتماعی طرد شده‌اند. این مسئله، شانس دریافت حمایت‌های اجتماعی برای این زنان را کاهش می‌دهد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، سطح انسجام و مشارکت اجتماعی در بین زنان روستایی سرپرست خانوار در حد مطلوبی است. نتایج تحقیق نشان دهنده ضعف درصد تبیین مؤلفه‌های اعتماد اجتماعی و شناخت ارزش‌های اجتماعی فرهنگی در میان زنان روستایی سرپرست خانوار است. در مجموع مؤلفه‌های اعتماد اجتماعی و ارزش‌های اجتماعی فرهنگی و ارتباطات اجتماعی، با درصد تبیین ضعیف، زنان روستایی سرپرست خانوار را در معرض آسیب‌پذیری بیشتری قرار داده است» (رستمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۲-۲۰).

آخوندی (۱۳۹۱) به بررسی سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر توسعه اجتماعی روستاهای منطقه زیرکوه قائن پرداخته است. هدف اصلی این پژوهش بررسی سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر توسعه اجتماعی روستاهای منطقه زیرکوه قاین می‌باشد. چارچوب نظری این پژوهش که به روش پیمایشی توصیفی انجام شده است و برگرفته از آرای صاحب نظرانی چون بوردیو، پانتام، ولکاک، اوسلانر، زتومکا، آنتونی گیدنز، کوپر اسمیت، مازلو، راجرز، می‌باشد. جامعه آماری پژوهش کلیه ساکنین هفت روستا اسفدن، بهمن آباد، فندخت، نیار، کریزان، میرآباد منطقه زیرکوه (۴۰۵۳ نفر) در سال ۹۱ می‌باشد. شیوه نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده و به‌طور تصادفی بوده است و تعداد حجم نمونه (۳۷۰ نفر) بوده است و پرسشنامه بین آن‌ها توزیع شده است. ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه شامل ۳۶ سؤال می‌باشد که سه شاخص اعتماد اجتماعی، شاخص هنجار اجتماعی، شاخص مشارکت اجتماعی پاسخگویان را می‌سنجد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی (نرم‌افزار spss) استفاده شده است. با توجه به نتایج حاصله در آمار توصیفی نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی در جامعه مورد بررسی در سطح متوسط بوده است و بر اساس نتایج فرضیات حاصل از پژوهش حاکی از آن است که از بین چهار فرضیه برای هر یک تعدادی از شاخص‌ها تأیید شده

چنانچه برای فرضیه رابطه بین توسعه اجتماعی با سرمایه اجتماعی دارای رابطه معنی دار بوده است. فرضیه مربوط به اعتماد اجتماعی پاسخگویان نشانگر این موضوع است که اعتماد اجتماعی فقط در شاخص اعتماد بین شخصی با توسعه اجتماعی معنی دار نبوده و دیگر شاخص‌ها تأیید شده و همچنین فرضیه مشارکت اجتماعی با توسعه اجتماعی فقط در شاخص مشارکت جمعی رابطه معنی داری را به اثبات رسانده در فرضیه چهارم با بررسی هنجار اجتماعی تمامی شاخص‌ها با توسعه اجتماعی معنی دار گشته است (آخوندی، ۱۳۹۱).

علیائی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان علل توسعه نیافتگی روستایی ایران از منظر سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی در شهرستان دیواندره پرداخته است. در این مقاله، میزان تأثیر دو عامل اجتماعی، سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی در توسعه نیافتگی سکونت‌گاه‌های روستایی مورد توجه قرار گرفته است. در نهایت نتایج یافته‌ها، تأثیر سرمایه اجتماعی و انسانی بر توسعه نیافتگی سکونتگاه‌های روستایی منطقه مورد مطالعه را تأیید نمود. ابتدا ۳۰۲ خانوار از شش آبادی، از سه دهستان بخش گرفت و شهرستان دیواندره به عنوان جامعه آماری انتخاب گردید، سپس داده‌های مورد نیاز از طریق اسنادی و عملیات پیمایشی گردآوری شد، علاوه بر آن از مصاحبه حضوری با خبرگان محلی نیز استفاده گردید. در این پژوهش به بررسی اثرات سرمایه انسانی بر سرمایه اجتماعی پرداخته و مشکلات مهاجرت روستائیان به شهرها و حاشیه نشینی را مطرح ساخته و آنرا به عنوان یکی از عوامل توسعه نیافتگی در نظر گرفته است در صورتی که حاشیه نشینی به تنهایی عامل کاهش توسعه نمی‌باشد (علیائی، ۱۳۹۰، ۳۰).

صلاحی اصفهانی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (نمونه موردی روستای عشایری قره‌بلاغ) پرداخته است. این پژوهش به بررسی میزان سرمایه اجتماعی در روستایی عشایری پرداخته است. در این مقاله سعی شده است با روش برگزاری کارگاه در روستای عشایری قره‌بلاغ از استان مرکزی به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی بپردازند. طبق نتایج این تحقیق در جامعه عشایری که سرمایه اجتماعی فراوانی وجود دارد مردم به یکدیگر اعتماد دارند، احساس تعلق و ترحم می‌کنند، در مراسم‌ها انسجام دارند، مشارکت مدنی خوبی صورت می‌گیرد، از تمامیت ارضی دفاع می‌کنند، مهم این است که همه این اشکال باید تقویت و حفظ شود زیرا که افراد به اشکال مختلف عضوی از ایل و طایفه و تیره هستند، دارای اعتماد به نفس بیشتر نسبت به جامعه می‌شوند و درصد اعتماد و مسئولیتشان نسبت به ایل و طایفه و حتی بیرون ایل بسیار بیشتر می‌شود. کنترل اجتماعی آسانتر، حمایت خانوادگی و خویشی، برقراری شبکه‌های فراخانوادگی و ایجاد فرهنگ مدنی قوی از فواید و نتایج مثبت سرمایه اجتماعی در عشایر است و وظیفه برنامه‌ریزان اجتماعی است که سرمایه اجتماعی ایجاد شده را حفظ و تقویت کنند که برای بقای جامعه ضروری است. در نتیجه می‌توان گفت دولت با تمهیداتی می‌تواند شاخص‌های سرمایه اجتماعی از جمله مشارکت، هنجارها و اعتماد سازی را در روستاهای عشایری افزایش دهد تا به توسعه روستایی بیانجامد (صلاحی اصفهانی، ۱۳۸۹).

میری (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (مطالعه موردی منطقه‌ی پشت آب سیستان) پرداخت. در این تحقیق سرمایه اجتماعی مفهومی است که دارای دو جزء ساختاری و شناختی است.

جزء ساختاری کنش جمعی منافع دوطرفه را تسهیل می‌کند و جزء شناختی به ایجاد و تقویت وابستگی متقابل مثبت برای کنش جمعی دوطرفه می‌پردازد. برای اندازه‌گیری این مفهوم بر همین دو جزء تکیه شده است. در جزء ساختاری عواملی مانند عضویت گروهی، حمایت متقابل، تفاوت و خدمات و در جزء شناختی شاخص‌هایی مانند اعتماد، انسجام و تضاد در نظر گرفته شده است. نتایج بدست آمده در این تحقیق بیانگر این است که ۷۸/۴ درصد امتیاز میان ۱۰۶ تا ۱۲۵ نشان‌دهنده آنست که میزان سرمایه اجتماعی در نواحی روستایی پشت آب زابل در حد متوسطی است. همچنین بالاترین واریانس نیز در بین ابعاد سرمایه اجتماعی مربوط به شبکه بوده است. و این موضوع نشان از میزان بالای شبکه و پیوندهای اجتماعی در نواحی روستایی دارد. جهت تحلیل یافته‌ها و بررسی فرضیه‌ها، از دو روش ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. داده‌های این تحقیق در ۱۸ روستای بخش پشت آب سیستان که با روش نمونه‌گیری انتخاب شده و از طریق مصاحبه با ۳۶۵ نفر از سرپرستان خانوارها جمع‌آوری شدند. نتایج تحقیق نشان داد که سطح بالای سرمایه اجتماعی به سطح بالای رضایت از کیفیت زندگی می‌انجامد. بنابراین سرمایه اجتماعی در مقایسه با متغیرهای زمینه‌ای مانند سن، شغل و... پیش‌بینی‌کننده‌ای بهتر برای رضایت از کیفیت زندگی به شمار می‌رود. در این پژوهش سرمایه اجتماعی را به دو جزء شناختی و ساختاری تقسیم نموده و اثرات آن را بر کیفیت زندگی روستائیان مورد بررسی قرار داده و این دو را به توسعه روستایی ربط داده است.

بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: روستاهای باغستان و برون - شهرستان فردوس) (سلمانی و همکاران ۱۳۸۹) هدف این پژوهش مطالعه روابط انسانی، شبکه نهادها در ساختار اجتماعی روستا است. نتایج این تحقیق بیانگر این است که «اعتماد با شش متغیر هم بصورت میزان رضایت از محیط زندگی و اعتماد به یکدیگر و همچنین اعتماد به نهادهای دولتی در روستا مورد بررسی قرار گرفت که در مجموع بر اساس جدول درون مقاله مشخص شد که شاخص‌های مربوط به اعتماد در جامعه برون از موقعیت مناسب‌تری نسبت به جامعه باغستان برخوردار است در مرحله بعد شاخص‌های تعامل اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت که در بسیاری از موارد اختلاف چندانی بین دو جامعه وجود ندارد. اما در شاخص‌های مربوط به مشارکت جامعه باغستان نسبت به جامعه برون از امتیاز بالاتری برخوردار است» (سلمانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۸) نتایج در این تحقیق گویای این است که در دو جامعه نمونه، شاخص‌های مربوط به تعامل بیشترین نقش را در بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی دارد. به هر جهت شناخت این اصول با توجه به خرده فرهنگ‌هایی که در روستاهای ایران وجود دارد می‌تواند روند اجرایی پروژه‌هایی که نیاز به مشارکت مردم در اجرا دارد را تسهیل بخشد.

تاج و تقی زاده (۱۳۸۹) در مقاله خود با عنوان بررسی مدیریت مشارکتی در برنامه‌ریزی توسعه جوامع روستایی با تجاری‌سازی ایران (مطالعه موردی طایفه شش بلوکی ایل قشقایی و روستای لزور در فیروزکوه) با هدف بررسی طرح توسعه مشارکتی در جوامع روستایی و عشایری است که به مطالعه سه گروه هدف انجام شده است: ۱) جوامع محلی روستایی، ۲) گروه‌های دولتی، ۳) گروه‌های غیر دولتی. آنها به این نتیجه می‌رسند که علت ناکامی طرح‌های توسعه‌ای در روستاها به خاطر بی‌توجهی دولت نسبت به دخیل کردن و نادیده جوامع محلی در طرح‌ها و

برنامه‌های مربوط به آن‌ها می‌دانند. لذا اجرای طرح‌هایی با رویکرد مشارکتی و ملی و اجرای اصلاحات را در گرو فعالیت و مشارکت عناصر درونی روستاها قرار داده‌اند. در نهایت چند پیشنهاد را در این رابطه اعلام می‌دارند: بالا بردن انسجام اجتماعی، ظرفیت سازی و توانمندسازی روستائیان برای مشارکت، به کار بردن نکات کلیدی در مدیریت مشارکتی و....

کریم و هاشمی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان نظرسنجی از روستائیان در مورد چالش‌های توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی دهستان ساروق، شهرستان اراک) به بررسی مشکلات و موانع موجود بر سر راه توسعه روستایی می‌پردازند. بدین منظور آن‌ها ابتدا به مطالعه و استخراج شاخص‌های توسعه پایدار و تبیین چالش‌های توسعه پایدار روستایی می‌پردازند و بعد به تدوین پرسشنامه و نظرسنجی از روستائیان همت می‌گمارند. حجم نمونه آن‌ها از مجموع ۱۴ روستای این دهستان برابر ۳۶۷ نفر برآورد شده است که با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب مناسب انتخاب شده‌اند. نتایج بدست آمده نشان می‌دهند که از دیدگاه روستائیان، چالش‌های پایداری مناطق جنگلی و آب و خاک ۲۵/۵ درصد، چالش‌های طرح‌های عمرانی دولتی ۱۴/۲ درصد، چالش‌های استفاده پایه‌ای از ذخائر محیط ۱۳/۲ درصد، چالش‌های اشتغال و درآمد ۱۰/۵ درصد، چالش‌های محیط نهادی ۱۰/۲ درصد، چالش‌های بهداشت و رفتارهای مطمئن با سموم و مواد شیمیایی ۷/۷ درصد و چالش‌های اشکال پایدار سکونتگاه‌های انسانی ۳/۳ درصد و در مجموع این شش عامل ۰/۸۵ درصد واریانس چالش‌های توسعه پایدار روستایی را تبیین کرده است.

سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی (مطالعه موردی روستاهای شهرستان کاشان) (ازکیا و همکاران ۱۳۸۳) این پژوهش به مطالعه پارامترها و متغیرهای اساسی سرمایه اجتماعی روستاهای کاشان اختصاص داشته است. در این پژوهش محققان سرمایه اجتماعی را از سه بُعد بررسی کرده‌اند. «اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی». اعتماد اجتماعی شامل اعتماد بین فردی و اعتماد به نهادهاست که همان رضایت از دولت را معنا می‌دهد. انسجام اجتماعی شامل گرایش روستائیان به یکدیگر، تعامل در بین روستائیان و نزاع در بین آن‌هاست. مشارکت اجتماعی شامل عضویت در انجمن‌های مشارکتی و انجام فعالیت‌های مشارکتی، موقعیت مشارکتی - مشارکت در اجراء و مشارکت در تصمیم‌گیری است. «(ازکیا و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۹۵) نتایج بدست آمده بیانگر این است که در حوزه اعتماد اجتماعی حدود ۹۲٪ از افراد جامعه روستایی به یکدیگر اعتماد زیاد و متوسط داشته‌اند؛ و درحوزه انسجام اجتماعی حدود ۹۸٪ از روستائیان دارای همبستگی اجتماعی قوی نسبت به انجام امور و فعالیت‌های زندگی اجتماعی خود داشته‌اند، در حدود ۶۰٪ از افراد جامعه روستایی مورد مطالعه از مشارکت اجتماعی متوسط و زیاد برخوردار بوده‌اند. در این پژوهش محققان از روش پیمایشی و اسنادی برای مطالعه ابعاد نظری و تاریخی موضوع استفاده کرده‌اند؛ و همچنین در این پژوهش روش پیمایشی برای چگونگی توزیع و تفسیر روابط بین متغیرها مدنظر بوده، که برای این تبیین و تحلیل از ابزار مصاحبه حضوری از طریق پرسشنامه مصاحبه‌ای به عنوان ابزار جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. پژوهشگران این طرح مناطق روستایی شهرستان کاشان که حوزه مطالعه و جامعه آماری بوده است؛ روستاها را در سه گروه با توجه به امکانات توسعه، چون توسعه با سطوح "پایین، متوسط، بالا" بررسی

کرده‌اند. و از میان روستاهای مورد بررسی ۱۳ روستا انتخاب شده که در حدود ۴۰۶۶ خانوار داشته و از میان آنان ۱۷۰ خانوار تعیین گردیده است.

گریپ^۵ در سال ۲۰۰۷ در پایان نامه دکتری خود در دانشگاه پرینستون رابطه بین سرمایه اجتماعی و مهاجرت، در واقع علل مهاجرت‌های روستا شهری را بررسی کرده است و نشان می‌دهد که چگونه سطوح و توزیع منابع سرمایه اجتماعی در یک اجتماع پویایی اقتصادی-اجتماعی و جمعیتی را تغییر می‌دهد (Garip, 2007).

پومکاو^۶ در سال ۲۰۰۶ در دانشگاه یورک کانادا پایان نامه خود رادر زمینه سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی در کشورتایلند نوشته است. هدف اصلی او از این تحقیق استفاده از تئوری سرمایه اجتماعی به جهت کشف سطوح متفاوت موفقیت و شکست توسعه اجتماع محور در تایلند است یافته‌های او نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی بالا، به ویژه صداقت و مقابله به مثل، امکان مشارکت اجتماع در روابط عمومی و توسعه مبتنی بر اجتماع را ممکن می‌سازد (Poomkaew, 2006).

بررسی تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که در اکثر آن‌ها فقط یک جنبه از توسعه یا سرمایه اجتماعی را مدنظر قرار داده‌اند و کمتر پژوهشی به بررسی همه‌جانبه موضوع پرداخته است از آنجایی که سرمایه اجتماعی تأثیر همه‌جانبه‌ای بر توسعه روستاها و در کل توسعه دارد لذا بررسی آن دارای اهمیت است و از آنجایی که شرایط کنونی جامعه به صورتی است که باید توجه بیشتری به روستاها در جهت بهتر شدن شرایط آن‌ها داشت لذا تحقیق و پژوهش در این امر ضرورت دارد.

مبانی نظری

سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی با مفاهیمی از قبیل جامعه مدنی و ارتباطات اجتماعی پیوند یافته است (Adam & et al, 2003, 165). پیشرفت جدید مفهوم سرمایه اجتماعی از سه تألیف کلیدی بوردیو، کلمن و پاتنام بوجود آمده است. سرمایه اجتماعی به سرمایه معطوف به ارتباطات اجتماعی میان مردمی است که به نتایج پربراری دست یافته‌اند (Szreter, 2000: 62). این اصطلاح به سرمایه‌هایی از قبیل اعتماد اجتماعی، هنجار اجتماعی، شبکه‌هایی که مردم برای حل مشکلات عمومی ترسیم می‌کنند، گفته می‌شود (Adam & et al, 2003: 170).

کلمن نظریه پردازی است که در مبحث سرمایه اجتماعی دیدگاه خاص خود را دارد و بر شبکه‌ها و ارزش‌های مشترک جامعه و افراد تأکید دارد و معتقد است که پیوندها در بین افراد از این طریق امکان‌پذیر می‌شود. در اندیشه کلمن باید تأکید بر روابط اجتماعی کرد که می‌تواند مهم‌ترین منبع سرمایه اجتماعی باشد و شامل تعهدات و انتظاراتی است که دارای ظرفیت‌های بالقوه اطلاعات، هنجارها و ایدئولوژی است. در واقع در اندیشه او سرمایه اجتماعی به‌نوعی همان منبعی است که افراد و گروه‌های اجتماعی از طریق پیوند با یکدیگر به دست می‌آورند.

⁵ Garip

⁶ Poomkaew

از نظر پاتنام، سرمایه اجتماعی آن دسته از ویژگی‌های زندگی اجتماعی، شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد است که مشارکت کنندگان را قادر می‌سازد تا به شیوه‌ای مؤثرتر اهداف مشترک خود را تعقیب کنند. به بیان دقیق‌تر سرمایه اجتماعی از طریق افزایش هزینه‌های بالقوه جدا شدن، تقویت هنجارهای مستحکم بده - بستان، تسهیل جریان اطلاعات از جمله اطلاعات مربوط به شهرت کنشگران و تجسم موفقیت‌های گذشته سعی دارد به تحقق کنش جمعی کمک کند.

بورديو اساس هر جامعه‌ای را در سرمایه اجتماعی آن جامعه می‌داند و راه رسیدن به سرمایه اقتصادی و فرهنگی همان سرمایه اجتماعی است که از طریق ایجاد شبکه‌های انسانی به وجود می‌آید. از نظر او جایگاهی که برای سرمایه اجتماعی در نظر گرفته می‌شود بر گستره پیوندها یا شبکه‌های اجتماعی متمرکز است، خانواده یکی از نمونه‌های برجسته این پیوندهاست (فاین، ۱۳۸۶: ۱۰۳). سرمایه اجتماعی بر پیوندهای میان گروه‌ها و افراد متکی است و این شبکه‌های اجتماعی هستند که باعث ایجاد حس مشارکت و اعتماد می‌شوند و جامعه را به سمت توسعه پیش می‌برند. از نظر بورديو هر جامعه‌ای از طریق نیروی انسانی و شبکه‌های اجتماعی خود، ساخته می‌شود.

بورديو، کلمن، پاتنام از جمله افرادی هستند که سرمایه اجتماعی را دارای گروه و جمع می‌دانند. اگرچه در تعریف کلمن و پاتنام سرمایه اجتماعی به عنوان وجهی از ساختار اجتماعی و ویژگی سازمان اجتماعی دیده شده است، ولی هر دو بر جنبه خصوصی و فردی سرمایه اجتماعی تأکید می‌کنند. در تعریف بورديو در سرمایه اجتماعی، به اندازه، شبکه فرد و حجم و ترکیب دارایی‌های افرادی که فرد با آنها ارتباط برقرار می‌کند اشاره شده است. نکته قابل تأمل در تعاریف فوق تفکیک سرمایه اجتماعی به عنوان دارایی فردی از سرمایه اجتماعی به عنوان دارایی جمعی است.

جدول اتعریف نظریه پردازان در حوزه سرمایه اجتماعی

نظریه پردازان	تعریف	سطح تحلیل	اهداف	بازدهی سرمایه
کلمن	جنبه‌هایی از ساختار اجتماعی که کنش‌های هدفمند کنشگران را تسهیل می‌کند	افراد در زمینه‌های خانوادگی و اجتماع	تأمین سرمایه انسانی	خصوصی و عمومی (فردی و جمعی)
پاتنام	هنجارهای اعتماد و همیاری و شبکه‌ها که همکاری برای منافع متقابل را تسهیل می‌کند. دو نوع اعتماد: اعتماد شخصی و اعتماد اجتماعی را معرفی می‌کند	مناطق و اجتماعات و گروه‌ها در زمینه‌های ملی و بین‌المللی	تأمین دموکراسی کارآمد	عمومی (جمعی)
بورديو	منابعی که دسترسی به کالاهای گروهی را فراهم می‌کند	افراد در رقابت‌های طبقاتی	تأمین سرمایه فرهنگی	خصوصی (فردی و گروهی)

منبع: غفاری، ۱۳۸۶: ۱۹۱

بنابراین شاخص‌های پاتنام (اعتماد، مشارکت و انسجام) در ارتباط با سنجش سرمایه اجتماعی، در این تحقیق مورد استفاده و سنجش قرار می‌گیرد. چنانچه می‌دانیم سرمایه فیزیکی، با ایجاد تغییرات در مواد، جهت تغییر شکل دادن به ابزارهایی که تولید را تسهیل می‌کند، به وجود می‌آید و از جنبه‌ای ملموس و قابل مشاهده برخوردار است. در عوض سرمایه انسانی، با تغییر رفتار افراد برای کسب مهارت‌ها و توانایی پدید می‌آید و افراد را توانا می‌سازد تا به شیوه‌ای جدید رفتار کنند و بنابراین کمتر ملموس بوده و در مهارت‌ها و دانشی که افراد کسب می‌کنند ظاهر می‌شود (کلمن،

۱۳۷۷: ۴۶۷) از این رو در بررسی تنگناهای توسعه روستایی علاوه بر ابعاد فیزیکی در قالب عوامل محیطی، در چارچوب سرمایه انسانی بر بررسی قابلیت‌های سرمایه اجتماعی تأکید خواهد شد.

توسعه روستایی

در بحث از رویکردهای نظری به توسعه روستایی در نگاه نخست شاهد وجود دو نوع سنت فکری عام از اجتماع روستایی هستیم: سنت و برداشتی که اجتماع روستایی را یک اجتماع همگون تصور می‌کند و سنتی که اجتماع روستایی را اجتماعی ناهمگون در نظر می‌گیرد. برداشت اول سنتی‌تر و قدیمی‌تر است و به نوعی مورد توجه و اذعان تمامی جامعه شناسان کلاسیک است که نگاهی ایستا گرایانه نسبت به جوامع غیر شهری دارند. برداشت ایستا گرایانه از اجتماعات روستایی موجب تقویت این ایده گردید که نیروهایی از بیرون و از بخش مدرن جامعه باید عهده‌دار ایجاد تغییر و توسعه در روستاها شوند و در نتیجه جامعه روستایی باید دریافت‌کننده عناصر تغییر باشد، نگاهی که به موجب بسط رویکرد نوسازی و طراحی راهبردها و برنامه‌های توسعه‌ای برون‌زا و از بالا به پایین است. خلاصه‌ای از نظریه پردازان این حوزه در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۲: تعریف نظریه پردازان در حوزه توسعه روستایی

نظریه پردازان	شرح نظریه
راجرز	راجرز با طرح خرده فرهنگ‌های دهقانی عنوان می‌کند که در جوامع روستایی با ویژگی‌هایی چون عدم اعتماد متقابل در روابط شخصی، فقدان نوآوری، تقدیرگرایی، پایین بودن سطح آرزوها و تمایلات، عدم توانایی چشم پوشی از منافع آنی به خاطر منافع آتی، اهمیت نداشتن زمان، خانواده گرایی، وابستگی به دولت، محلی گرایی و فقدان همدلی مواجه هستیم. سه رویکرد: ۱- فرهنگی، ۲- شخصیت، ۳- عوامل مفقوده (عوامل ارزشی، منش‌ها، سنت‌های اجتماعی)
فاستر	فاستر نیز عنوان می‌کند که در جوامع روستایی محافظه کاری و رویگردانی از پدیده‌های تازه و نو پشتوانه فرهنگی دارد. به نظر فاستر روستاییان با نوگرایی مخالفت می‌کنند چون معتقدند که نوگرایی راه و روش سنتی را آلوده می‌کند. در میان آن‌ها نوعی عقل گرایی سنتی و نیز تفکر جبری و بد بینی به ماموران دولتی و تصور خیر محدود وجود دارد، که موجب می‌شود روستائیان به هیچ وجه نتوانند به روش تعاونی با یکدیگر کار کنند.
لویس	لویس بر مفهوم فرهنگ فقر تأکید می‌کند به نظر او فرهنگ فقر روشی از زندگی است که ویژگی‌های اصلی و مهم آن شرکت نکردن افراد فقیر در کار موسسات عمومی به عنوان یک عضو جامعه است. این شرکت نکردن امری پیچیده و ناشی از عوامل گوناگون است که از جمله آن‌ها می‌توان نبود منافع و توانایی اقتصادی، جدا نگه داشتن فقرا، تبعیض، ترس، بدگمانی یا بی علاقه‌گی و نبود روش‌های ساده و محدود برای حل مسائل و مشکلات محلی را نام برد.
لانگ	مباحث نظری مربوط به توسعه روستایی را در قالب دیدگاه‌های جامعه شناختی مربوط به توسعه کشاورزی و مداخله دولت دنبال می‌کند. او در این خصوص سه مدل را از یکدیگر تفکیک می‌کند: ۱-مدل منطق سرمایه و کالایی شدن معطوف به این بررسی است که چگونه نظام دهقانی بواسطه ارائه محصول و نیروی کار و خرید خدمات مربوط به نیازهای اساسی در بازار کالا ادغام می‌شود. ۲- مدل ادغام نهادی به معنی ادغام جمعیت‌های روستایی در مجموعه ملی وسیع‌تر، از طریق گسترش مراکز شهری، ارتباطات، دیوانسالاری دولتی و تجاری شدن تولید است. ۳- مدل معطوف به کنشگر متمرکز بر این ایده است که نسبت به فرآیند تغییر پاسخ‌های گوناگونی ارائه می‌شود.

منبع: ازکیا، ۱۳۸۷

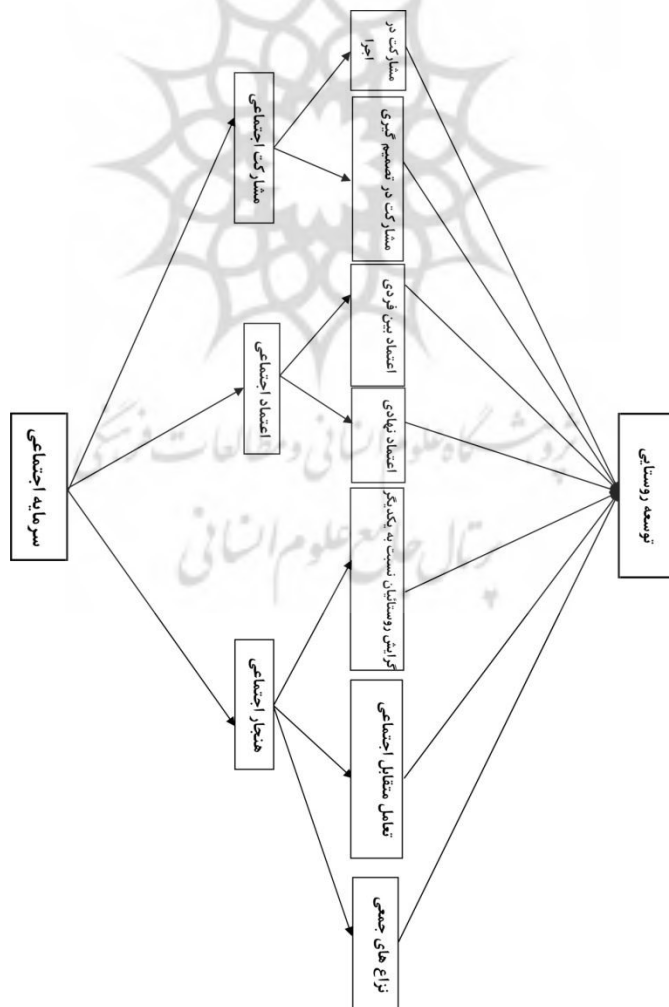
مطالعه دیدگاه‌ها و نظریات مختلف نشانگر این جریان بود که سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی رابطه مستقیم و مثبتی باهم دارند سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن نقش اساسی در توسعه روستاها دارند مشارکت‌های مردمی در کنار اعتماد اجتماعی و هنجارها و ارزش‌های مشترک باعث پیشرفت صعودی این جوامع کوچک می‌شود. روستاها به خاطر موقعیت اقتصادی و اجتماعی و کوچک بودن حجم آن‌ها از ارزش‌های مشترک و پایبندی به اعتقادات بیشتری برخوردار هستند. اهمیت سرمایه اجتماعی به دلیل تأثیراتی که بر استعداد روستائیان در جهت سازماندهی برای توسعه می‌گذارد. این تأثیرات عبارتند: ارتباط متقابل برای ایجاد هماهنگی بین فعالیت‌ها، بسیج منابع و اعمال مدیریت در آن‌ها، اعمال مشارکت عمومی و ارزیابی آرا و مسئله یابی، ارائه راهکار برای حل مشکلات. این چهار

کار تأییراتی است که سرمایه اجتماعی بر روی سازماندهی توسعه روستاها انجام می‌دهند و روند آن در جهت رسیدن به رفاه عمومی جوامع روستایی می‌باشد (دهقانی و همکاران ۱۳۹۰).

با توجه به مبانی نظری مورد مطالعه در تحقیق مذکور در سطور ذیل یکسری از فرضیات را به منظور مطالعه سرمایه اجتماعی افراد و تأثیر آن بر توسعه روستا آورده‌ایم؛ که مهمترین فرضیه‌ها به شرح ذیل می‌باشد.

- ۱- هر چه انسجام اجتماعی در بین روستائیان بیشتر باشد میزان توسعه روستایی نیز افزایش می‌یابد.
- ۲- هر چه مشارکت اجتماعی در بین روستائیان بالاتر باشد میزان توسعه روستایی بیشتر می‌شود.
- ۳- هرچه اعتماد اجتماعی در بین روستائیان بیشتر باشد میزان توسعه روستایی نیز بیشتر خواهد شد.
- ۴- به نظر می‌رسد بین متغیرهای مستقل تحقیق (انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی) و توسعه روستایی رابطه مستقیم و غیر مستقیم وجود دارد.

با توجه به این فرضیه‌ها می‌توان مدل تحقیق زیر را جهت مطالعه تاثیر شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر توسعه روستایی جامعه مورد مطالعه به تصویر کشاند.

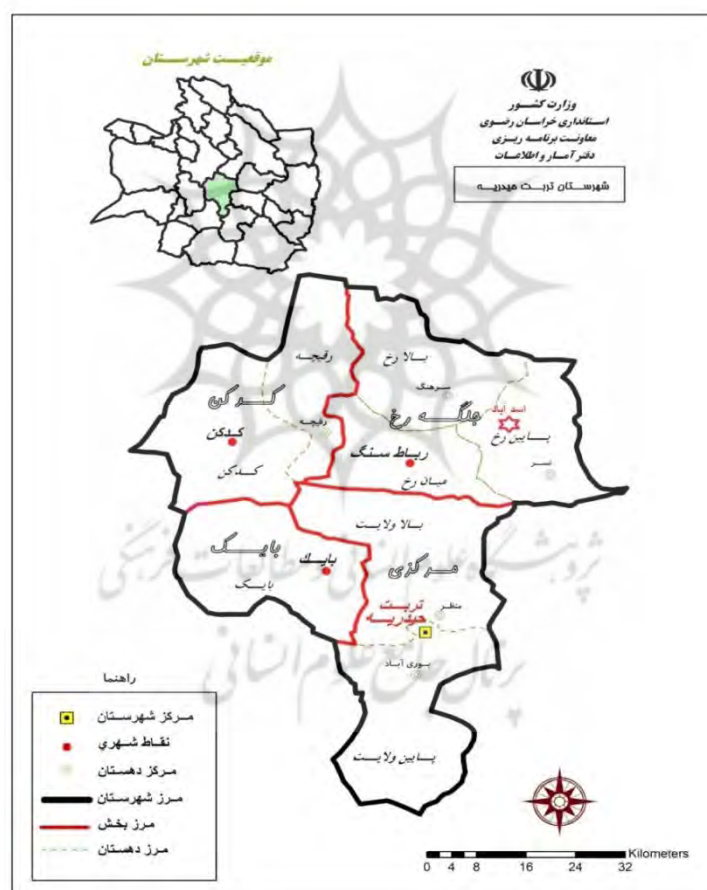

شکل ۱. مدل تحلیل

منبع: نگارندگان

روش‌شناسی

روش مورد استفاده در این پژوهش، توصیفی پیمایشی می‌باشد. واحد تحلیل فرد و جامعه آماری کلیه ساکنان ۱۸ تا ۴۵ ساله روستای اسدآباد یکی از روستاهای دهستان پایین رخ از توابع جلگه رخ (بخش رباط سنگ) شهرستان تربت حیدریه واقع در استان خراسان رضوی بوده است. با توجه به مستندات مرکز بهداشت و درمان روستا ۲۵۰ نفر (۱۵۰ نفر مرد، ۱۰۰ نفر زن) اعلام شده است. براساس فرمول کوکران حجم نمونه ۱۴۰ نفر برآورد شده است که برای اعتبار بیشتر ۱۰۰ نفر مورد تحقیق قرار گرفتند. در این پژوهش سعی بر این است که بر اساس شیوه نمونه‌گیری احتمالی، از نمونه‌گیری تصادفی طبقاتی بهره برده‌ایم. نقشه زیر اشاره به موقعیت جغرافیایی روستای مذکور را به تصویر می‌کشد.

نقشه موقعیت جغرافیایی روستای اسدآباد

منبع: دفتر آمار و اطلاعات استانداری خراسان رضوی

همچنین روایی تحقیق براساس استفاده از تکنیک آلفای کرونباخ در نرم افزار spss ۲۲ برای چهار شاخص در حد مطلوبی دارای روایی بوده‌اند. همچنین روایی تحقیق براساس جدول آلفای کرونباخ برای متغیرهای سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی ۷۶٪ به دست آمد. جدول ذیل بیانگر آلفای متغیرهای مذکور می‌باشد.

جدول ۳: ضریب آلفای کرونباخ متغیرها

مقدار آلفا	تعداد گویه	متغیر
۰/۸۷	۱۹	اعتماد اجتماعی
۰/۷۸	۱۶	انسجام اجتماعی
۰/۷۱	۳	مشارکت اجتماعی
۰/۷۱	۵	توسعه روستایی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

تحلیل داده‌های جمع آوری شده از طریق پرسشنامه در دو سطح توصیفی و استنباطی صورت گرفت. در سطح توصیفی با استفاده از جدول توزیع و درصد فراوانی به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شده و در سطح استنباطی و برای تجزیه و تحلیل آماری از ضریب همبستگی پیرسون و آزمون رگرسیون (برای آزمون رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته) و در انتها مدل تحلیل مسیر با توجه به چارچوب نظری برای تاثیر مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (توسعه روستایی) استفاده شده است.

تعاریف مفاهیم

توسعه روستایی (متغیر وابسته): فرایندی چند بعدی است که موضوع آن بهبود و ارتقای کیفیت زندگی اقشار فقیر و آسیب‌پذیر اجتماع است. فرایندی که با بهره‌گیری از سازوکارهایی چون برنامه‌ریزی، سازماندهی، تقویت خود اتکایی فردی و جمعی و ایجاد دگرگونی مناسب در ساختارهای ذهنی و اجتماعی روستاییان تلاش می‌کند که در آن‌ها قدرت، توان و اختیار بهره‌گیری از قابلیت‌ها و منابع در اختیار شان را تقویت کند تا به واسطه آن بتوانند وضعیت موجودشان را به وضعیت مناسب و مطلوب‌تر تغییر دهند. تعریف عملیاتی: منظور ما از توسعه روستایی در این پژوهش بررسی نقش مردم، نهادهای دولتی، شورا و دهیاری‌ها در وضعیت اقتصادی، سیاسی، فرهنگی یا به طور کلی توسعه روستا می‌باشد.

سرمایه اجتماعی (متغیر مستقل)

سرمایه اجتماعی به معنای هنجارها و شبکه‌هایی است که امکان مشارکت افراد را در فعالیت‌های جمعی، به منظور کسب سود متقابل برای تمام عرصه‌های زندگی فراهم می‌کند، و از طریق سنجش سطح اعتماد و اطمینان اجتماعی و سطح عضویت در انجمن‌های مدنی به طور رسمی و غیر رسمی قابل اندازه‌گیری است. در این تحقیق از سه بعد سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و انسجام اجتماعی) استفاده شده است.

اعتماد اجتماعی

تعریف اسمی: باوری قوی به اعتبار، صداقت و توان یک فرد، انتظاری مطمئن و اتکاء به یک ادعا یا اظهار نظر، بدون آزمون کردن آن است (نادر پور، ۱۳۹۱: ۱).

تعریف عملیاتی: در این تحقیق منظور میزان اعتمادی است که مردم روستا نسبت به دوستان و آشنایان و همچنین به نهادهای دولتی و مأموران آن‌ها دارند، می‌باشد؛ که در شکل‌های قرض دادن پول به یکدیگر، امانت دادن وسایل و اعتماد به مأموران دولتی در شکل، این مأمورین به کار خود واردند، پارتی بازی نمی‌کنند و مانند این‌ها سنجیده می‌شود.

انسجام اجتماعی

تعریف اسمی: عبارت است از احساس مسئولیت متقابل بین چند نفر یا گروه که از آگاهی و اراده برخوردار باشند. همچنین می‌تواند شامل پیوندهای انسانی و برادری بین انسان‌ها به‌طور کلی یا حتی وابستگی متقابل حیات و منافع بین آن‌ها باشد.

تعریف عملیاتی: منظور میزان همبستگی که بین روستاییان وجود دارد است، که به صورت ویژگی‌هایی چون افتاده و بی تکبر هستند، در مواقع گرفتاری به یکدیگر کمک می‌کنند و وضعیت نزاع و دسته کشی در بین روستاییان و مانند این‌ها مورد سنجش قرار می‌گیرد.

مشارکت اجتماعی

تعریف اسمی: شرکت فعالانه انسان‌ها در حیات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و به‌طور کلی تمامی ابعاد حیات می‌باشد. مشارکت اجتماعی به آن دسته از فعالیت‌های ارادی دلالت دارد که از طریق آن اعضاء یک جامعه در امور محله، شهر و روستا به‌طور مستقیم یا غیر مستقیم در شکل دادن حیات اجتماعی مشارکت دارند.

تعریف عملیاتی: مشارکت اجتماعی از طریق مشارکت افراد در جامعه محل سکونت و مشارکت فرد در کارهای داوطلبانه، حل مشکلات، کیفیت و کمیت مشارکت‌ها به دست می‌آید.

جدول ۴: ابعاد عملیاتی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته

متغیر درجه اول	شاخص‌های درجه دوم	شاخص‌های درجه سوم	نوع متغیر	سوالات
متغیر اجتماعی	اعتماد در بین روستاییان		مستقل	نسبت به یکدیگر اعتماد دارند
				روی قول و قرارشان نیستند
				به نظر یکدیگر اهمیت می‌دهند
				ظاهر و باطنشان یکی نیست
				نسبت به یکدیگر احساس مسئولیت می‌کنند
	اعتماد اجتماعی		مستقل	رک و پوست کنده حرف می‌زنند
				وسایل کار را به یکدیگر امانت می‌دهند
				به یکدیگر پول قرض می‌دهند
				با آدم با گرمی و خوشرویی برخورد نمی‌کنند
				آدم‌های کلک و دروغگویی هستند
رضایت روستاییان از دولت			مستقل	زود کار آدم را راه می‌اندازند
				آدم‌های تنبل و راحت طلبی هستند
				به حرفشان عمل می‌کنند
				بیشتر به پولدارها می‌رسند
				بیشتر به حرف مردم و اهال روستا گوش می‌دهند
				در کارشان پارتی بازی هست
				مردم قبولشان دارند
				به کارشان واردند
				موقع گرفتاری‌ها به درد آدم می‌خورند
				چشم دیدن همدیگر را ندارند
به آن‌ها نمی‌شود اعتماد کرد				
افتاده و بی تکبرند				
میزان تعامل و نزاع در بین روستاییان			مستقل	اگر دستشان برسد روی زخم آدم نمک می‌پاشند
				احترام بزرگ‌تر و کوچک‌تر را نگه می‌دارند
				به نصیحت یکدیگر گوش می‌دهند
				به فکر در و همسایه هستند
				بیشتر خوبی‌های یکدیگر را می‌گویند.
انسجام اجتماعی			مستقل	این روزها مردم بیشتر به فکر خودشان هستند و کمتر با

یکدیگر رفت و آمد دارند؛ اهالی این روستا از این نظر چگونه اند؟				
معمولاً در هر روستا آداب و رسوم وجود دارد؛ مثلاً روز اول عید به دید و بازدید یکدیگر می‌روند. در این روستا این نوع دید و بازدیدها تا چه اندازه بین اهالی وجود دارد؟				
اگر خدای ناخواسته اتفاقی برای یکی از اهالی بیفتد مردم آبادی تا چه اندازه سراغ وضعیت او را می‌گیرند و حاضرند به او کمک کنند؟				
در فصل کار، اهالی این روستا تا چه اندازه حاضرند به یکدیگر کمک کنند؟				
تا چه اندازه اهالی این روستا بر سر برخی از مسائل جزئی بگو و مگو می‌کنند؟				
تا چه اندازه در این روستا نزاع و دسته کشی‌های طایفه‌ای وجود دارد؟				
تا چه اندازه در این روستا بین اهالی اختلاف‌های سیاسی و خطی وجود دارد؟				
تا چه اندازه در طرح‌های عمرانی مشارکت دارید؟				
تا چه اندازه در جلسات مجامع شرکت می‌کنید؟	مستقل	شرکت در فعالیت‌های عمومی روستا	مشارکت اجتماعی	
تا چه اندازه در طرح‌ها پیشنهاد و نظر می‌دهید؟				
تا چه اندازه در جهت توسعه روستای خود مشارکت دارید؟				
به نظر شما میزان روستای شما توسعه یافته است؟				
طرح‌های توسعه روستاها تا چه اندازه در روستای شما اجرا شده است؟	وابسته	---	---	توسعه روستایی
توسعه یافتگی روستا برای شما تا چه اندازه اهمیت دارد؟				
برای توسعه یافتگی روستای خود تا چه اندازه فعالیت می‌کنید؟				

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

یافته‌ها

آمار توصیفی

در تحقیق حاضر از بین شاخص‌های آمار توصیفی ما به یاری شاخص‌های فراوانی، درصد نسبی، میانگین متغیرها نتایج قابل توجهی را به دست آورده‌ایم. در این تحقیق مهمترین متغیرهای زمینه‌ای همچون سن، وضعیت تاهل، تحصیلات را به عنوان متغیرهای زمینه‌ای در نظر گرفته شده که نتایج در جدول زیر مشاهده می‌شود.

جدول ۵: ویژگی‌های جمعیت شناختی (متغیرهای زمینه‌ای)

جنس	زن: ۴۰ درصد	مرد: ۶۰ درصد
سن	بیشترین: ۳۰ درصد افراد زیر ۲۰ سال	کمترین: ۲/۷ درصد افراد بالای ۴۵ سال
وضعیت تاهل	مجرد: ۴۴/۶۶ درصد	متاهل: ۵۵/۳۳ درصد
میزان درآمد خانواده	بیشترین: ۳۱/۳ درصد درآمد بین ۷۰۰ تا ۹۰۰ هزار تومان	کمترین: ۴ درصد درآمد بالای ۹۰۰ هزار تومان
تحصیلات	بیشترین: ۴۲ درصد زیر دیپلم	کمترین: ۳/۳ درصد زیر لیسانس

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

جدول ۶: توزیع درصد فراوانی پاسخگویان برحسب متغیرهای مستقل و وابسته

متغیرها	تعداد گویه	زیاد		متوسط		کم	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
اعتماد اجتماعی	۸	۵۳/۶	۵۳/۱	۴۲/۶	۳۵/۵	۱۳/۶	۱۱/۳۳
رضایت از دولت	۱۱	۱۰/۵۶	۶۴/۲	۲۰/۹	۱۲/۶۶	۳۸/۲	۲۳/۱۴
انجام اجتماعی	۹	۶۵/۲	۵۶/۵۲	۱۰/۰	۸/۴۵	۲۷/۳	۳۵/۰۳
تعامل و نزاع	۷	۶۸/۹	۶۵/۶۱	۲۰/۳	۱۹/۳۳	۱۵/۸	۱۵/۰۶
مشارکت اجتماعی	۳	۲۷/۷	۶۸/۹	۵/۶	۱۲/۲	۸/۶	۱۸/۹
توسعه روستا	۵	۳۶/۳	۴۸/۴	۲۳/۷	۳۱/۶	۱۵/۵	۲۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

جدول بالا توزیع درصد فراوانی پاسخگویان را نشان می‌دهد که با توجه به یافته‌های آن درنگاه نخست بیانگر آن است که میزان مجموع متغیر اعتماد اجتماعی در بین پاسخگویان در سطح نسبتاً بالایی بوده است؛ به گونه‌ای که میانگین کل ۱۱/۳۳ را داراست. همچنین با توجه به جدول می‌توان گفت میزان مجموع متغیر رضایت از مأموران دولتی در بین پاسخگویان با توجه به گویه‌ها در سطح نسبتاً ضعیفی بوده است؛ و میانگین کل ۱۵/۵۹ را به خود اختصاص داده است

توزیع درصد فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان گرایش آن‌ها نسبت به یکدیگر (انسجام) بیانگر آن است که میزان مجموع این متغیر در بین پاسخگویان در سطح نسبتاً متوسطی بوده است؛ و دارای میانگین کل ۱۱/۵۸ است. شواهد نشان‌دهنده اینست که انسجام خوبی در بین اهالی روستا وجود دارد. میزان مجموع تعامل و نزاع در بین پاسخگویان در سطح نسبتاً متوسطی بوده است؛ و دارای میانگین کل ۹/۹۲ است. با توجه به جدول مذکور میزان میانگین کل متغیر مشارکت برابر ۴/۰۵ است. همانطور که هویداست نتایج حاکی از آن است که میزان مشارکت مردم روستا تقریباً زیاد است. همچنین توزیع درصد فراوانی پاسخگویان بر حسب توجه روستائیان به توسعه بیانگر آن است که میزان مجموع این متغیر در بین پاسخگویان در سطح نسبتاً متوسطی بوده است؛ به گونه‌ای که میانگین کل ۱۱/۰۱ را داراست. شواهد گویای این است که توسعه روستا برای اهالی آن مهم است و به آن اهمیت می‌دهند.

جدول ۷: میزان سطح سرمایه اجتماعی در بین اهالی روستا

سطح سرمایه اجتماعی روستائیان	میزان سرمایه اجتماعی روستائیان
بالا	۱۶/۴
متوسط	۴۶/۲
پایین	۳۷/۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

با توجه به میانگین بدست آمده برای متغیر سرمایه اجتماعی ۱/۳۲ بوده است که بیانگر این است که سرمایه اجتماعی در میان اهالی این روستا متوسط روبه پایین است، بر این اساس سرمایه اجتماعی پاسخگویان ۳۷/۴ درصد پایین، ۴۶/۲ درصد متوسط و تنها ۱۶/۴ درصد افراد از سرمایه اجتماعی بالایی برخوردار بوده‌اند. این نتایج نشانگر این است که پایین بودن سرمایه اجتماعی را در بین ساکنین این روستا نشان می‌دهد.

از آنجایی که سطح سنجش متغیرهای مورد بررسی فاصله‌ای بوده لذا از آزمون همبستگی پیرسون برای رابطه دو متغیر و آزمون رگرسیون چند متغیره برای میزان تأثیر متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته استفاده شده است.

جدول ۸: مقدار ضریب همبستگی پیرسون متغیرهای مستقل با متغیر وابسته

نوع رابطه	نتایج آزمون	ضریب همبستگی	سطح معناداری	متغیر وابسته	متغیرهای مستقل
مستقیم	تأیید	۰/۱۷	۰/۰۳	توسعه روستایی	انسجام اجتماعی
مستقیم	تأیید	۰/۱۸	۰/۰۲۶	توسعه روستایی	مشارکت اجتماعی
مستقیم	تأیید	۰/۱۹	۰/۰۱۷	توسعه روستایی	اعتماد اجتماعی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

با توجه به جدول فوق نتایج آزمون ضریب همبستگی نشان می‌دهد که در تمامی موارد مذکور فرضیه تحقیق تأیید شده و فرض صفر (عدم رابطه) رد شده است، بدین معنا که هر کدام از شاخص‌ها با شاخص توسعه روستایی رابطه‌ی معنادار و مستقیمی را با شدت مختلف داشته‌اند. در فرضیه اول (هرچه انسجام اجتماعی بین روستائیان بالاتر باشد میزان توسعه روستایی نیز افزایش می‌یابد) ضریب همبستگی به دست آمده ۰/۱۷ می‌باشد و جهت رابطه مثبت و مستقیم می‌باشد، یعنی با افزایش انسجام اجتماعی در بین روستائیان، میزان توسعه روستاها نیز افزایش می‌یابد. بدین مفهوم که تغییرات در متغیر انسجام اجتماعی باعث ایجاد نوسان در متغیر وابسته (توسعه روستایی) خواهد شد. همچنین سطح معناداری آزمون، کوچک‌تر از ۰/۰۵ به دست آمده است، بنابراین فرضیه پژوهش تأیید می‌شود. نتیجه می‌گیریم بین انسجام اجتماعی (عامل و گرایش افراد نسبت به یکدیگر) و توسعه در روستا رابطه معناداری وجود دارد.

در فرضیه دوم همبستگی بین مشارکت اجتماعی و توسعه روستایی با شدت متوسطی و مستقیمی ارزیابی شده است ضریب همبستگی به دست آمده ۰/۱۸ می‌باشد و جهت رابطه مثبت و مستقیم می‌باشد، یعنی با افزایش هرچه بیشتر مشارکت افراد در روستا، میزان توسعه روستاها نیز افزایش می‌یابد. بدین مفهوم که تغییرات در متغیر مشارکت باعث ایجاد نوسان در متغیر وابسته (توسعه روستایی) خواهد شد. همچنین سطح معناداری آزمون، کوچک‌تر از ۰/۰۵ به دست آمده است، بنابراین فرضیه پژوهش تأیید می‌شود.

در فرضیه سوم میزان همبستگی میان دو متغیر اعتماد اجتماعی و توسعه روستایی مستقیم و متوسط ارزیابی شده است، ضریب همبستگی به دست آمده ۰/۱۹ می‌باشد و جهت رابطه مثبت و مستقیم می‌باشد، یعنی با افزایش هرچه بیشتر اعتماد اجتماعی در روستا، میزان توسعه روستاها نیز افزایش می‌یابد. بدین مفهوم که تغییرات در متغیر اعتماد اجتماعی باعث ایجاد نوسان در متغیر وابسته (توسعه روستایی) خواهد شد. همچنین سطح معناداری آزمون، کوچک‌تر از ۰/۰۵ به دست آمده است، بنابراین فرضیه پژوهش تأیید می‌شود.

جدول زیر نتایج اصلی رگرسیون را نشان می‌دهند. برای این که شدت میزان تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته را مشاهده کنیم از این نتایج استفاده کردیم. در این جدول، ضریب بتا اهمیت نسبی متغیرها را بیان می‌کند و بزرگ بودن بتا اهمیت و نقش آن را در پیشگویی متغیر وابسته مشخص می‌کند.

جدول ۹: رگرسیون خطی چند متغیره شاخص‌های متغیر مستقل و متغیر وابسته

متغیرهای مستقل	ضرایب معیار نشده		ضرایب معیار شده	
	B	خطای معیار	بتا	t
انسجام اجتماعی	-۰/۰۷	۰/۰۲۶	-۰/۲۳۱	-۲/۸۱۶
مشارکت اجتماعی	۰/۱۷۵	۰/۰۷۸	۰/۱۷۸	۲/۲۶۳
اعتماد اجتماعی	۰/۱۰۱	۰/۰۲۹	۰/۲۸۹	۳/۵۴۶

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

جدول ۱۰: ضریب همبستگی سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی

ضریب همبستگی	مجذورات R	مجذورات R تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد	آماره F	sig
۰/۳۵	۰/۱۲	۰/۱۱	۱/۶۵	۷/۱۷	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

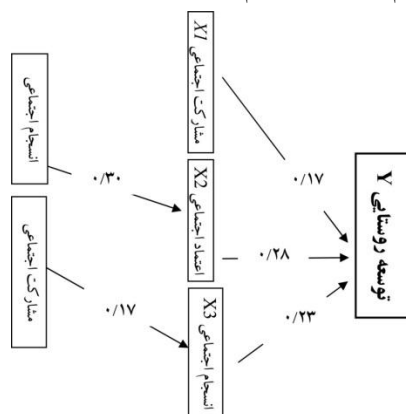
یافته‌های جدول بالا رگرسیون خطی چند متغیر مستقل و متغیر وابسته را نشان می‌دهد از میان سه متغیر مستقل موجود در مدل رگرسیونی متغیرهای اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی به ترتیب با مقدار ضریب بتای ۰/۲۸۹ و ۰/۲۳۱ به بهترین وجه متغیر وابسته توسعه روستایی را تبیین می‌کنند. می‌توان نتیجه گرفت که به ازای افزایش یک انحراف استاندارد در این متغیرها میزان توسعه روستایی به ترتیب به میزان ۰/۲۹۰ و ۰/۲۳۲ انحراف استاندارد افزایش خواهد یافت.

مقدار t اهمیت نسبی حضور هر متغیر مستقل را در مدل نشان می‌دهد با توجه به اینکه در این تحقیق مقدار t برای متغیرهای مستقل انسجام اجتماعی و اعتماد بزرگتر از ۲/۳۳ و در سطح خطای کوچکتر از ۰/۰۵ معنی‌دار هستند در نتیجه می‌گوییم که متغیرهای مورد نظر تأثیر معنی‌داری در تبیین متغیر وابسته داشته‌اند. با توجه به این که مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها ۰/۳۵ می‌باشد که نشان می‌دهد بین مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته توسعه روستایی همبستگی متوسط وجود دارد. با توجه به مقدار آزمون تحلیل واریانس ۷/۱۷ در سطح خطای کوچکتر از ۰/۰۱ معنادار می‌باشد، می‌توان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق مرکب از ۳ متغیر مستقل و یک متغیر وابسته (توسعه روستایی) مدل خوبی بوده و مجموعه متغیرهای مستقل قادرند تغییرات تمایل را به خوبی تبیین کنند و نتایج به دست آمده قابل تعمیم به جامعه می‌باشد.

با توجه به جدول رگرسیونی متغیر پیش بین، اعتماد اجتماعی (Beta=۰/۲۸، p=۰/۰۰۱) متغیر پیش بین انسجام اجتماعی (Beta=-۰/۲۳، p=۰/۰۰۶) و متغیر مشارکت اجتماعی (Beta=۰/۱۷، p=۰/۰۲۵) همگی در پیش بینی توسعه روستایی نقش دارند.

مدل تحلیل مسیر روابط علی در بین مجموعه‌ای از متغیرها را به ما نشان می‌دهد به طور کلی هدف این مدل این است که که تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم هر یک از متغیرهای مستقل یا تأثیرگذار که در فرضیات تحقیق مطرح شده بودند را از طریق تحلیل مسیر مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. مدل تحلیل مسیری مدل رگرسیونی فوق، به شکل زیر قابل ارائه است.

به نظر می‌رسد بین متغیرهای مستقل ابعاد سرمایه اجتماعی (انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی) اثر گذار بر توسعه روستایی رابطه مستقیم و غیر مستقیم وجود دارد.

مدل ۱ تحلیل مسیر سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی منبع: نگارندگان

طبق نظریات مطرح شده در این پژوهش، و مدل تحلیل مسیر مشاهده می‌گردد که اعتماد اجتماعی به طور مستقیم باعث ایجاد توسعه در روستاها می‌گردد یعنی هر چه اعتماد اجتماعی در بین روستائیان بیشتر شود باعث افزایش توسعه در روستاها می‌گردد. ضمناً دو متغیر به صورت غیر مستقیم و از طریق متغیر وابسته میانی بر متغیر وابسته نهایی (توسعه روستایی) تأثیر می‌گذارد. یعنی متغیر انسجام اجتماعی با استفاده از متغیر اعتماد اجتماعی بر روی توسعه روستاها اثر می‌گذارد و همچنین متغیر مشارکت اجتماعی به واسطه انسجام اجتماعی بر توسعه روستایی اثرگذار است.

با توجه به چارچوب نظری تحقیق بیان شد پاتنام مفهوم سرمایه اجتماعی را فراتر از سطح فردی به کار می‌گیرد و به چگونگی کارکرد سرمایه اجتماعی در سطح منطقه‌ای و ملی و نوع تأثیرات این سرمایه بر نهادهای دموکراتیک و در نهایت توسعه علاقه‌مند است. او سرمایه‌ی اجتماعی را با سه مولفه، به عنوان ویژگی سازمان اجتماعی تعریف می‌نماید، که عبارتند از شبکه، هنجاریا همیاری و اعتماد. او روابط اجتماعی افراد و تعاملات آنان را با یکدیگر را بنیادی‌ترین جزء سرمایه اجتماعی معرفی می‌کند و شبکه به عنوان خاستگاه دو مولفه دیگر سرمایه اجتماعی یعنی هنجارهای اعتماد همیاری مطرح می‌سازد (پاتنام، ۲۰۰۰، ۶). فشردگی یا تراکم شبکه و ویژگی دیگری علاوه بر ساخت شبکه است که پاتنام بر آن تأکید می‌کند که منظور او از فشردگی، افزایش انجمن‌ها و امکان عضویت‌های متداخل و مشارکت در عرصه‌های چندگانه زندگی اجتماعی است.

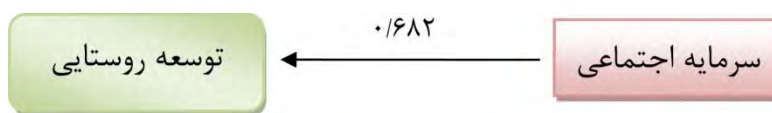
فوکویاما سرمایه اجتماعی را در سطح کشورها در ارتباط با رشد و توسعه اقتصادی مورد بررسی قرار داده است. از دیدگاه او سرمایه اجتماعی به صورت یک ارتباط اخلاقی مبنی بر اعتماد تعریف می‌شود. به نظر او میزان بالای اعتماد در یک جامعه موجب پیدایش اقتصادی کارآمدتر می‌شود و روال توسعه را هموار می‌سازد. ما نیز در این تحقیق نشان دادیم؛ ابعاد سرمایه اجتماعی (انسجام و مشارکت و اعتماد) بر روی توسعه روستایی تأثیر می‌گذارد و این متغیرها به غیر از تأثیر مستقیمی که بر متغیر وابسته می‌گذارند از این طریق نیز تأثیر غیرمستقیم بر متغیر وابسته می‌گذارند.

جدول ۱۱ اثر کل متغیر مستقل بر متغیر وابسته

متغیر	اثر مستقیم	اثر غیر مستقیم	اثر کل
مشارکت اجتماعی	۰/۱۷	۰/۲۳	۰/۲۰۹۱
اعتماد اجتماعی	۰/۲۸	-	۰/۲۸
انسجام اجتماعی	۰/۲۳	۰/۲۸	۰/۳۱۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

با توجه به نتایج آزمون تحلیل مسیر مشخص گردیده که سرمایه اجتماعی به طور مستقیم با ۰/۶۸۲ واحد بر توسعه روستایی تأثیر می‌گذارد، و این متغیر به طور غیرمستقیم با مقدار ۰/۵۱۳ بر توسعه روستایی تأثیرگذار است.

منبع: نگارندگان

بحث و نتیجه‌گیری

دستیابی به توسعه و پیشرفت مستلزم به کارگیری و بهره‌برداری بهینه از انواع سرمایه می‌باشد. سرمایه‌های طبیعی، مالی و اقتصادی، انسانی و اجتماعی گونه‌های مختلف از سرمایه می‌باشند که منابع انرژی در جامعه است. با مطالعه علمی و شناخت دقیق سرمایه اجتماعی در میان اقشار مختلف جامعه می‌توان از این مفهوم در تحلیل مسائل اجتماعی - فرهنگی به عنوان متغیر پیش‌بینی کننده و نیز استفاده از ظرفیت‌ها و منابع (مادی و انسانی) در وجه فرهنگی، اجتماعی بهره گرفت. در تمام کشورهای در حال توسعه در کنار سرمایه اقتصادی و انسانی که مسئولین هر جامعه در جهت انباشت و به کارگیری آن‌ها تلاش می‌کنند، جای سرمایه اجتماعی با رنگ و بویی تازه‌تر و امروزی ضروری به نظر می‌آید که باید برای نهادینه کردن آن تلاش کرد. هر جامعه‌ای که بتواند اندوخته‌های مناسبی از این سه نوع سرمایه را در درون خود ذخیره کند به راحتی می‌تواند قدم‌های موثرتری را جهت توسعه به جلو بردارد، جوامع روستایی نیز از این وادی مستثنی نیست. در این راستا امروزه مفهوم سرمایه اجتماعی، یک راه حل برای حل مشکلات اقتصادی و توسعه‌ای روستایی ارائه می‌کند، به گونه‌ای که با بالا رفتن سرمایه اجتماعی، رفتار افراد از قابلیت پیش‌بینی بیشتری برخوردار می‌شود و حتی در صورت بروز خطا با آن برخورد سختی می‌شود. وجود سرمایه اجتماعی شرط لازم - نه کافی - برای نتیجه بخشی سرمایه‌ها و سیاست‌های اقتصادی و برنامه‌ریزی‌های توسعه روستایی است، به دلیل آنکه روابط بین افراد، هنجارها، سنت‌ها به تسهیل هماهنگی و همکاری کمک می‌کند که خود موجب افزایش بهره‌برداری و همچنین برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای بهتر و کارتر می‌شود.

این پژوهش که با استفاده از جمع‌آوری اطلاعات به روش عملیات پیمایشی به بررسی نقش و تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه روستای اسدآباد که از توابع استان خراسان رضوی است، پرداخته است روش تحقیق در این پژوهش، کمی با استفاده از پرسشنامه می‌باشد.

نتایج آزمون ضریب همبستگی نشان می‌دهد که در تمامی موارد مذکور فرضیه‌های تحقیق تأیید شده و فرض صفر (عدم رابطه) رد شده است، بدین معنا که هر کدام از شاخص‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و انسجام اجتماعی) با شاخص توسعه روستایی رابطه‌ی معنادار و مستقیمی را با شدت مختلف داشته‌اند.

ضمناً نتایج آزمون رگرسیون خطی بیانگر آن است که: با توجه به ضرایب استاندارد متغیر پیش‌بین، اعتماد اجتماعی ($\beta = 0/28$ ، $p = 0/001$) و متغیر پیش‌بین انسجام اجتماعی ($\beta = -0/23$ ، $p = 0/006$) و متغیر مشارکت اجتماعی ($\beta = 0/17$ ، $p = 0/025$) همگی در پیش‌بینی توسعه روستایی نقش دارند. همچنین با توجه به ضرایب استاندارد متغیر پیش‌بین انسجام اجتماعی ($\beta = 0/30$ ، $p = 0/000$) در پیش‌بینی اعتماد اجتماعی نقش دارد اما متغیر مشارکت اجتماعی ($\beta = -0/073$ ، $p = 0/35$) در پیش‌بینی اعتماد اجتماعی نقش ندارد.

نتایج تحلیل مسیر نشان داد که متغیر اعتماد اجتماعی به طور مستقیم بر توسعه روستایی اثر می‌گذارد و دو متغیر مشارکت اجتماعی به واسطه انسجام اجتماعی و متغیر انسجام اجتماعی به واسطه اعتماد اجتماعی بر روی توسعه روستایی تأثیرگذار بوده است. نتایج بدست آمده در تحقیق حاضر با نتایج پژوهش‌های صالحی اصفهانی (۱۳۸۹) با

عنوان نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (نمونه موردی روستای عشایری قره‌بلاغ) و آخوندی (۱۳۹۱) تحت عنوان بررسی سرمایه اجتماعی و تاثیر آن بر توسعه اجتماعی روستاهای منطقه زیرکوه قائن همسو بوده است و منتج به نتایج مشابهی شده است.

با توجه به دیدگاه و نظرات پاتنام مهم‌ترین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، اعتماد، انسجام و هنجار و مشارکت هستند که هر یک از این‌ها خود دلالت بر مؤلفه‌های دیگری دارند. مطابق با نظر زتومکا اعتماد پیش شرط تعاون و همکاری یا همان مشارکت است و با توجه به اینکه اعتماد مؤلفه‌ای تسهیل‌کننده در جهت هنجار مشارکت به حساب می‌آید و همان طور که فوکویاما معتقد است تمام تلاش‌های توسعه‌یافتگی و اقتصادی در جامعه نیازمند همکاری‌های اجتماعی است. وجود اعتماد در میان افراد جامعه باعث رسیدن به توسعه‌یافتگی و نیل به سعادت می‌گردند.

راجرز در دیدگاه خود به اعتماد پرداخته و معتقد است که اگر در میان روابط شخصی و نهادی افراد اعتماد وجود نداشته باشد روحیه همکاری و تعاون از بین رفته و هنجارهای جامعه دچار نقصان می‌گردند لذا با توجه به دیدگاه‌ها و نظرات اندیشمندان باید خاطر نشان ساخت که پیش شرط توسعه‌یافتگی در روستاها سرمایه اجتماعی است و از آنجایی که سرمایه اجتماعی شامل مؤلفه‌های اعتماد، انسجام، هنجار و مشارکت اجتماعی است و زمانی که با افزایش این مؤلفه‌ها مواجه گردیم یعنی زمانی که روستائیان، شوراها و دهیاری روستا، نهادهای حمایتی دولت از میزان قابل توجهی از اعتماد، مشارکت و انسجام برخوردار باشند باعث توسعه‌یافتگی در روستاها می‌گردند و در پیش روی روستاها به سمت توسعه‌یافتن پیش می‌روند. اساساً حوزه‌های روستایی به‌عنوان قاعده نظام سکونت و فعالیت ملی، نقش مهمی در توسعه ملی ایفا می‌کند، چرا که توسعه پایدار سرزمین در گرو پایداری نظام روستایی به‌عنوان زیر نظام تشکیل‌دهنده نظام سرزمین است و پایداری فضاهای روستایی در ابعاد مختلف می‌تواند نقش مؤثری در توسعه منطقه‌ای و ملی داشته باشد.

«متأسفانه شواهد و تجربیات نشان می‌دهد که به حق و وظیفه توسعه جوامع و فضاهای روستایی، به تناسب سهم، جایگاه و کارکرد آن در اقتصاد ملی، کم توجه شده و حوزه‌های روستایی در شرایطی کاملاً برابر از جهت دسترسی به فرصت‌ها و منافع حاصل از رشد و توسعه قرار نگرفته‌اند. از این رو تعدیل عدم تعادل‌های اجتماعی - اقتصادی و سرزمینی در جهت بالندگی جوامع روستایی و تسهیل رشد و ارتقای این جوامع، ضرورتی اساسی و اجتناب‌ناپذیر محسوب می‌شود» (رضوانی، ۱۳۸۳: ۲). معمولاً معادله توسعه سرمایه در اکثر اجتماعات روستایی فاقد ابعاد اجتماعی است که وظیفه سرمایه اجتماعی افزودن این ابعاد بدان می‌باشد. تجربه نشان داده است که ایجاد و حمایت از انجمن‌های روستایی و مشارکت بهره‌برداران منابع روستایی در ارائه راهکارهای چگونگی بهره‌برداری مناسب از منابع موجود نتایج مطلوبی را در افزایش راندمان سرمایه‌های اقتصادی روستاها در بر دارد. مشارکت در بهره‌برداری از منابع مشترک حاکی از ایجاد اعتماد در بین گروه‌های روستایی است که تاکنون از این نعمت بی‌بهره بوده‌اند. البته یکی از مهمترین عوامل مانع در ایجاد اینگونه مشارکت‌ها و اعتماد متقابل وجود رسوم و سنت‌های گروهی است که به دلیل تضاد این سنت‌ها با یکدیگر شکاف‌های عمیقی بین گروه‌های اجتماعی روستایی بوجود آورده که مانع

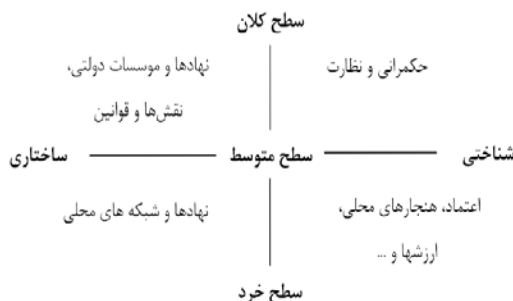
تعاملات مطلوب اجتماعی شده است و از بین رفتن این گونه شکاف‌ها مستلزم بروز تغییرات در تفکرات فردی و در نتیجه تغییر و اصلاحات در رسم‌ها و سنت‌های گروه‌های متقابل است.

بنابراین مرزهای سنگی و بسته بین جوامع روستایی باید شکسته شود و در روابط بسته و محدود آن‌ها باید به روابطی منسجم‌تر تغییر یابد. عدم اعتماد بین گروهی باید برداشته شود و احساس هم نوعی و همیاری بین افراد هر گروه نسبت به افراد خارج از گروه ایجاد شود. این فرآیندها همگی به نوعی ویژگی‌هایی از سرمایه اجتماعی است مسلماً در توسعه روستایی نقش اساسی داشته و متحول‌کننده جوامع روستایی می‌باشد. توسعه همواره یکی از دغدغه‌های هر جامعه می‌باشد. اصل تمرکززدایی و برنامه‌ریزی پایین به بالا، مشارکت و واگذاری امور مردم به آنان همواره به عنوان یک رویکرد توسعه روستایی مورد تأیید برنامه‌ریزان و نیز مسئولان نظام جمهوری اسلامی می‌باشد. روند تغییرات و اصلاحات در ساختار جوامع روستایی اگر در جهت ایجاد رفاه عمومی طراحی گردد حس اعتماد روستاییان را برمی‌انگیزد و این امر موجب همکاری آنان می‌گردد و مشارکت گروه‌های مختلف روستائیان در روند اجرای اصلاحات نیز به معنای ایجاد اعتماد بین گروهی بوده و ایجاد این سرمایه اجتماعی اولین قدم در توسعه روستاهاست (سوری، ۱۳۸۶، ۸۸-۸۹).

امروزه جوامعی که به لحاظ متغیرهای توسعه از وضعیت بهتری برخوردارند جوامعی هستند که شاخص‌های سرمایه اجتماعی (انسجام، آگاهی، مشارکت، اعتماد) بالاتری دارند. سرمایه اجتماعی در نواحی روستایی دارای پیامدهای اقتصادی و اجتماعی مثبت در روند توسعه‌یافتگی نواحی روستایی هستند.

در جوامع روستایی مردم در فعالیت‌ها شرکت کرده و با مردم بر اساس ارزش دریافتی و سود واقعی تعامل می‌نمایند. امروزه کسب سرمایه اجتماعی، توسعه سرمایه انسانی را متاثر می‌سازد. در نهایت باید این نکته را یادآور شد که سرمایه اجتماعی می‌تواند زمینه حضور فعال افراد و گروه‌ها را برای رسیدن به توسعه که هدف آن گروه و جامعه است فراهم آورد، سرمایه اجتماعی پتانسیل‌های موجود در جوامع را افزایش می‌دهد و نهایتاً عملکرد اقتصادی و اجتماعی آن جامعه را بهبود می‌بخشد. رویکرد سرمایه اجتماعی می‌تواند در تدوین راهبردهای جدید توسعه و برنامه‌ریزی‌ها بخصوص توسعه روستایی به ما کمک کند. بنابراین سرمایه اجتماعی یک عامل کلیدی در توسعه روستایی و بهره‌وری عوامل تولید است (Apo, 2005: 7) و مطابق شکل زیر سرمایه اجتماعی در سطوح مختلف عملکردی (خرید، کلان، میانی) مد نظر است و می‌تواند با ایجاد تغییرات ساختاری و شناختی به عنوان یک کالای عمومی رابطه متقابل با توسعه روستایی داشته باشد (ساروخانی، ۱۳۸۷). در واقع اشکال ساختاری سرمایه اجتماعی بر روابط بین انسان و نهادها تأکید می‌کند و در بر گیرنده مواردی از قبیل قوانین، شبکه‌های اجتماعی، انجمن‌ها، نهادها و رویه‌هاست که با نظارت و حکمرانی، ارزش‌ها، اعتماد، هنجارها و... که بیشتر جنبه شناختی دارند، تکمیل می‌شود و با مدیریت تعاملات بین مردم و مناطق می‌تواند به توسعه اجتماعی و اقتصادی در روستا کمک کند. به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی با افزایش همکاری در نیل به منافع عمومی، تسهیل کنش جمعی و ایجاد مشارکت و اعتماد در بین افراد

یک جامعه نه تنها به کاستن از اختلافات می‌انجامد بلکه به عنوان خمیر مایه توسعه محلی مطرح می‌شود (Bullen and onyx, 1999:97).

شکل ۲: اشکال و قلمروهای سرمایه اجتماعی منبع: Basile and cecchi, 2007: 4

منابع

- آخوندی، مهدی (۱۳۹۱). بررسی سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر توسعه اجتماعی روستاهای منطقه زیرکوه شهرستان قاینات، پایان نامه کارشناسی رشته علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور مرکز قاینات
- احمدی فیروز جایی، علی، صدیقی، حسن، محمدی، محمد علی (۱۳۸۵). مقایسه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی‌های تولید روستایی، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳، صص ۹۳-۱۱۱
- ازکیا، مصطفی؛ فیروز آبادی، سید احمد (۱۳۷۸). بررسی سرمایه اجتماعی در انواع نظام‌های بهره‌برداری از زمین و عوامل موثر بر تبدیل بهره برداران دهقانی به تعاونی. نشریه نامه‌ی علوم اجتماعی، دوره ۱۶، شماره ۱.
- ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا (۱۳۸۰). بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی شهر کاشان، نشریه نامه علوم اجتماعی، دوره ۱۷، شماره ۱۷.
- ازکیا، مصطفی، غفاری، غلامرضا (۱۳۸۹). "توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران"، چاپ اول، تهران، نشر نی.
- افشار زاده، نشمیل؛ پاپ زن، عبدالحمید (۱۳۹۰). دانش بومی زنان در فرایند توسعه‌ی پایدار کشاورزی، مجله زن در توسعه و سیاست، شماره ۳۵، صص ۱۱۵-۱۳۴.
- پاتنام، رابرت (۱۳۷۹). "دموکراسی و سنت‌های مدنی"، ترجمه محمد تقی دلفروز، چاپ اول، تهران: انتشارات کویر
- دهقانی، کیومرث؛ توکلی، مرتضی، (۱۳۹۰). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه مناطق روستایی، دومین جشنواره ملی حرکت، دانشگاه زابل.
- تاج، شهره؛ تقی زاده، ناهید (۱۳۸۹) بررسی مدیریت مشارکتی در برنامه‌ریزی توسعه روستایی و عشایری با تکیه بر تجاربی از ایران، فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا، صص ۱۶-۵۴.
- رستمی، فرحناز، محمدی، محمد علی، علی آبادی، وحید، کریمیان، نشتمان (۱۳۹۲). وضعیت سرمایه اجتماعی در بین زنان روستایی سرپرست خانوار، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال سیزدهم، شماره ۵۱، صص ۲۲-۷.
- رضوانی، محمد رضا (۱۳۸۳). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، تهران، انتشارات نشر قومس.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی: ابعاد و شاخص‌ها و دیدگاه‌ها، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۳۲، صص ۴۱-۵۱.
- سلمانی، محمد، تقی پور، فریده، رمضان زاده لسبویی، مهدی، جلیلی پروانه زهرا (۱۳۸۹). بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی، فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال چهارم، شماره یازدهم، دوره زمستان، صص ۱۹-۴۰
- سوری، علی (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۶۹، تهران.
- صلاحی اصفهانی، گیتی، (۱۳۹۰) نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (نمونه موردی روستای عشایری قره بلاغ، دوره دوم، شماره ۱۳، صفحه ۵۲-۶۰.

- علیانی، محمد صادق (۱۳۹۰). علل توسعه‌نیافتگی روستایی در ایران از منظر سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی، فصلنامه علمی و پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، سال نهم، شماره ۳۰ پاییز.
- غفاری، غلامرضا (۱۳۸۶). تبیین نظری سرمایه اجتماعی، همایش سرمایه اجتماعی و توسعه در ایران، موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی در ایران
- فاستر، جرج. م. (۱۳۷۸). جوامع سنتی و تغییرات فنی. مترجم: مهدی ثریا. تهران: نشر کتاب فرا.
- فاین، بن (۱۳۸۶). سرمایه‌اجتماعی و نظریه اجتماعی، ترجمه سید محمد کمال سروریان، چاپ اول، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۵). پایان نظم سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه غلامعباس توسلی، چاپ دوم، تهران: نشر حکایت قلم نوین.
- کریم، محمد حسین، هاشمی، ابوالحسن (۱۳۸۸). نظرسنجی از روستائیان در مورد چالش‌های توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی دهستان ساروق شهرستان اراک) فصلنامه روستا و توسعه، سال دوازدهم، شماره ۲، دوره تابستان، صص ۱۵۵-۱۸۸
- کلمن، جمیز (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی.
- مبشری، محمد (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی چیست؟ روزنامه همشهری، سال شانزدهم، شماره ۴۶۷۹، ص ۱۶.
- میری، غلامرضا (۱۳۸۹). جعفر، جوان. افروخته، حسن. ولایتی، سعداله. مایان، حمید (۱۳۸۹) نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای. سال هشتم، شماره ۱۴، ص ۳۰-۴۹.
- Adam, frane , roncevic, borut (2003). **Social capital: recent debates and research trends**. Social science information, 42, p 155 – 183 .
- APO (2005), "**APO study meeting on enhancing food certification systems for better marketing**". 7-12 February 2005, Islamabad, Pakistan .
- Available on: http://www.apo-tokyo.org/projreps_acd/12_04-AG-GESEM
- Basile, Evan and Cecchi, Claudio (2007) **Building Social Capital in Rural Areas: Does Public Action Help? Restructuring in Marginal Rural Areas (RESTRIM)** –The International Centre for Development Studies, University of Aberdeen, and GB .
- Bourdieu, Pierre, (1986) **The forms of capital in Richardson, j** (Ed), handbook of theory and research for the sociology of education, New York, Greenwood press .
- Bulleu, p. & onyx, j (1998) **Measuring social capital in five communities in NSW**, syndey. University of technology and Management Alternatives .
- Coleman James. S. (1988) **Social capital in the creation of Human Capital** American Journal of Sociology 94 (Supplement). P 95-120 .
- Fukuyama, Francis (1999). **Socialcapital and Ciciel Society generation reform P5**. Conference on second external pubs/FT/seminar/1999/reforms / Fukuyama. htm /www. imf. org .
- Garip, Filizm) ,2007). **From migrant social capital to community development: A relational account of migration, remittances and inequality**, Ph. D. , Princeton University, p. 199
- Pretty, Jules N. (1995), **Regenerating Agriculture, Policies and Practice for Sustainability and Self-reliance**. London: Earth Scan Publication .
- Tolba, M. K. (1984), **The Premises for Building a Sustainable Society** .
- Poomkaew, Pimolporn (2006) **Leadership, Social capital and community development in rural Thailand**, Ph. D Thesis in University of York, UK .
- Putman, R. D. (1995). "**Bowling Alone: America's Declining Social Capital**. " Journal of Democracy 6:65-78
- Putnam, R. D (2000). **Bowling alone: the collapse and revival of American community** Simon and Schuster New York .
- Putnam, R. D and Goos (2002)"**Bowling Together: American respect**" September. [http://www. Prospect, org/print/v13/3/putnam-r.html](http://www.Prospect.org/print/v13/3/putnam-r.html)
- Zreter, Simon (2000), **social capital, the economy, and education in historical perspective**. In, social capital, critical perspectives edited by Tom schuller: 56 -77, oxford university press .

The study of social capital in rural development (Case study: Village of AsadAbad city Torbat-Heidriyeh)

Mohammadhasan Sharbatiyan*

Assistant Prof. of Sociology, Payam-e-Noor University, Iran

Ahmad Bokharaei

Assistant Prof. of Sociology, Payam-e-Noor University, Iran

Pouya Tavafi

M.A. in Sociology, Payam-e-Noor University, Iran

Abstract

Social capital, including aspects such as (trust, cooperation and cohesion) is the social aspect. In the absence of social capital, other capital loses its effectiveness, Today; in the analysis of social and economic development of rural communities this is important. The purpose of this paper is the study of social capital in rural areas rely on sources ranging from (human relations networks, institutions and social structures) is. This study combines theoretical foundations of social capital theorists, sociologists areas ranging from (Coleman, Putnam and Bourdieu) is. In total there is this phenomenon as a necessary condition for the achievement of sustainable development through the dissemination of social indicators such as (solidarity, partnership and trust) to have varying levels. This study was a survey and solidarity of all the inhabitants of the 18-45 year old population of the village is Asadabad, The sample size was calculated using the formula 140 Cochran, Class of random sampling, the researcher made questionnaire based on information collected. The Cronbach's alpha was %76 and the use of software and using descriptive statistics and inferential Spss22 (Pearson's regression and path analysis It can be concluded that the social indicators (participation, solidarity and trust) as the dimensions of social capital in rural development, there is a significant relationship) .The results of multiple regression analysis showed a significant correlation with the dimensions of social capital in rural development. The direct and indirect effects on different dimensions of social capital in rural development path model shown Social capital in the amount of 0/682 unit has a direct impact on rural development, As well as the indicators of social capital Social trust is the most direct impact on rural development and indicators of social cohesion and participation have an indirect effect on rural development.

Keywords: Asadabad, Social Trust, Social Cohesion, Rural Development, Social Capital, Social participation

Received Date: 10 June 2015

Accepted Date: 6 August 2015

* (Corresponding author) sharbatiyan@pnu.ac.ir